

I. ROZPRAWY I ANALIZY

DOI: 10.17951/et.2021.33.187

Ewa Konefał

Uniwersytet Gdański, Polska
ORCID: 0000-0003-4864-7973
e-mail: ewa.konefal@ug.edu.pl

Etnopsycholingwistyka rosyjska i jej implikacje dla badań nad przekładem

Russian ethnopsycholinguistics and its implications for translation research

Abstract: The article presents the sources of communicative models of translation, founded on the results of ethnopsycholinguistic contrastive research conducted by the Department of Psycholinguistics and Communication Theory of the Soviet Academy of Sciences (later: Russian Academy of Sciences). It focuses on the description of the relations within the triads of language-ethnos-culture or language-consciousness-culture. The problems raised by ethnopsycholinguists from the point of view of translation include lacunae and linguistic awareness of the participants of communication, including bilingual communication.

Key words: ethnopsycholinguistics; translation studies; culture; lacuna; linguistic awareness

W drugiej połowie lat 80. w Instytucie Językoznawstwa Akademii Nauk ZSRR został wydany zbiór prac pt. *Perevodovedenie a kulturologia* (PiK 1987) (dziś jest on już niestety mało znany). Autorzy tomu (m.in. Jurij Sorokin, Igor Klukanov, Anatolij Krukov) postawili sobie za cel przeprowadzenie wstępnej analizy ówczesnie mało zbadanych kwestii wzajemnych powiązań i interakcji elementów triady język-etnos-kultura, które – ich zdaniem – mogłyby się stać fundamentem etnopsycholingwistycznego modelu przekładu. Przyszła teoria miała koncentrować się na badaniu tłumaczenia ujmowanego jako proces rozstrzygnięcia sytuacji spornych, ujawniających się podczas komunikacji

interlingwalnej na dwóch poziomach: językowym i kulturowym (zob. PiK 1987: 3). Obiektem zainteresowania badaczy był przekład ujmowany zarówno jako czynność, jak i produkt materialny działalności translatorskiej. Produkt tłumaczenia, według autorów monografii, jawi się – podobnie do ujęcia procesualnego – jako

zmaterializowany rezultat rozwiązania szeregu konfliktów językowych i kulturowych, pewna „skostniała” hermeneutyka, techniki interpretacyjne, które pozwalają ocenić wzajemne relacje tego, co ogólne i jednostkowe w procesie tłumaczenia i w przekładzie jako rezultacie działalności translatorskiej (tj. w tekstach oryginału i przekładu), jak również w rodzajach stanów psychicznych i kulturowych zmaterializowanych (przez twórców i tłumaczy) w tekstach oraz w sposobach urzeczywistniania owych stanów w zależności od przynależności autorów do określonej wspólnoty językowo-kulturowej (PiK: 3)¹.

Koncepcja etnopsycholingwistycznego opisu przekładu ma wyraźne, silnie osadzone korzenie. Jak większość modeli przekładu była inspirowana ówczesną myślą językoznawczą. Zwróćmy uwagę, że rosyjskie przekładoznawstwo, podobnie jak polskie, nigdy nie było odrębną dyscypliną lub specjalnością, w ramach której można byłoby uzyskiwać stopnie naukowe. Studia nad szeroko rozumianym przekładem były w przeszłości – i są nadal – prowadzone przez badaczy wywodzących się z różnych dyscyplin, głównie przez językoznawców, w nieco mniejszym zaś stopniu przez literaturoznawców, psychologów, pedagogów, filozofów itd.². Podejście etnopsycholingwistyczne nie było jedynie odpowiedzią na niewystarczalność *stricte* językowych (strukturalistycznych) modeli opisu przekładu – wyrosło przede wszystkim z kulturowego nurtu psycholingwistycznych badań kontrastywnych intensywnie realizowanych w Instytucie Językoznawstwa Akademii Nauk ZSRR już od końca lat 60.³, w pewnej mierze jako „produkt uboczny” owych refleksji. Głównym zamierzeniem niniejszych rozważań chciałabym uczynić opis wpływu, jaki wywarły fundamentalne założenia etnopsycholingwistyki na rosyjskojęzyczne studia nad przekładem. Do realizacji tak nakreślonego celu niezbędne będzie, chociażby pobieżne, przedstawienie dziejów myśli psycholingwistycznej i jej ewolucji w nauce rosyjskiej. Z powodu ograniczonych ram niniejszego artykułu uwaga zostanie skupiona głównie na szkole

¹ Tłumaczenia, jeśli nie wskazano inaczej, EK.

² Zob. Konefał 2016.

³ W 1966 w Moskwie odbyło się pierwsze seminarium psycholingwistyczne, a w 1967 w Instytucie Językoznawstwa została powołana Pracownia Badacza Psycholingwistyki. W 1969 roku oficjalnie rozpoczął działalność Zespół Psycholingwistyki i Teorii Komunikacji jako jednostka Instytutu Językoznawstwa. Na jego czele stanął Aleksiej A. Leontjew; zob. <https://iling-ran.ru/web/ru/history/departments/psycholinguistics> [data dostępu: 5.01.2021].

moskiewskiej⁴, a przedstawiony poniżej szkic będzie wykazywał typowy teoretyczno-syntetyczny charakter.

U źródeł koncepcji. Moskiewska szkoła psycholingwistyki i jej inspiracje etnograficzne

Narodziny psycholingwistyki w drugiej połowie XX wieku były odzwierciedleniem nowych poglądów, jakie pojawiły się w nauce jeszcze na początku ubiegłego stulecia. Wówczas zauważono, że ten sam obiekt można oglądać z różnych perspektyw poprzez zastosowanie narzędzi i metod różnorodnych dyscyplin. Ten nowy trend objął również językoznawstwo, w badaniach nad językiem zaczęto uwzględniać szereg czynników zewnętrznych, m.in. psychologicznych, socjologicznych, etnograficznych. Oznaczało to zmianę ontologicznych wyobrażeń na temat języka. Wynikiem tych tendencji było uformowanie się licznych subdyscyplin hybrydowych, m.in. psycholingwistyki, socjolingwistyki czy etnolingwistyki.

Psycholingwistyka, jako dyscyplina „stykowa”, zawiązała się dzięki zastosowaniu do badań nad językiem⁵ metod wykorzystywanych w psychologii. Studia psycholingwistyczne prowadzone były zarówno z perspektywy psychologii, jak i językoznawstwa⁶. Ich nurt rosyjskojęzyczny⁷, sięgający swymi korzeniami psychologii rosyjskiej przełomu XIX i XX wieku, narodził się i najpełniej rozwinął w murach wspomnianego na wstępie Instytutu Językoznawstwa Akademii Nauk ZSRR.

W pierwszej obszerniejszej⁸ publikacji o charakterze psycholingwistycznym, będącej *sui generis* kompendium podstawowych zagadnień istotnych w kompleksowych analizach mowy, psycholingwistyka została zdefiniowana jako nauka o działalności mownej (ros. *rečevaja dejatel'nost'*), w której zastosowanie mają metody eksperymentalne (psychologiczne, fizjologiczne

⁴ Omówienie zatem nie będzie uwzględniało lub odnosiło się w niewielkim stopniu do innych szkół psycholingwistyki, np. petersburskiej, reprezentowanej przez Leonida W. Sacharnego (kontynuatora tradycji Lwa Szczerby), współcześnie zaś kierowanej przez Tatianę W. Czernigowską czy woroneskiej, skupionej wokół Iosifa A. Sternina.

⁵ A ściślej: zachowań mownych użytkowników języka, co oznaczało wyraźne przejście z Saussure'owskiego poziomu *langue* na poziom *parole*.

⁶ W Polsce badania psycholingwistyczne zostały zainicjowane na polu psychologii, zob. prace Idy Kurcz (np. 1976; 1992; 2000/2005), inspirowane nurtem amerykańskim.

⁷ Leontjew podkreślał, że psycholingwistyka rosyjska ma niewiele wspólnego z psycholingwistyką amerykańską, reprezentowaną przez Charlesa E. Osgooda czy George'a A. Millera (Leont'ev 1972: 7).

⁸ Wcześniej w 1967 roku została wydana *Psycholingwistyka* A. Leontjewa (Leont'ev 1967).

i lingwistyczne) (zob. Leont'ev 1974: 3). Jedną z metod empirycznych wykorzystywanych przez moskiewską szkołę psycholingwistyki w badaniach nad znaczeniem stał się od samego początku eksperyment asocjacyjny. Polegał on na rejestracji pierwotnych bezpośrednich reakcji respondentów na określone słowa-bodźce, i stanowił tym samym podstawę opracowywanych przez uczonych moskiewskich słowników asocjacyjnych⁹ określonych grup etniczno-kulturowych oraz dokonanej w oparciu o nią rekonstrukcji językowego obrazu świata utrwalonego w świadomości użytkowników języka (Leont'ev 1974: 201–206).

Konceptualnie badania psycholingwistyczne, a przynajmniej te prowadzone w ramach moskiewskiej szkoły psycholingwistycznej, czerpały obficie z poglądów Wilhelma Humboldta¹⁰. Psycholingwistom rosyjskim bliska była humboldtowska idea działania (*energeia*), ujmowanie języka jako ogniwa łączącego człowieka ze społeczeństwem (zob. Leont'ev 1999: 26). Innych źródeł inspiracji uczeni szukali już na gruncie rodzimym – głównie w pracach Lwa Wygotskiego, twórcy kulturowo-historycznej teorii rozwoju psychiki i osobowości, zwanej „psychologią kulturowo-historyczną”, rozwijanej m.in. przez przedstawicieli jego szkoły – Aleksieja N. Leontjewa¹¹ i Aleksandra Łuriję¹². Znaczący wpływ miały też prace innych wybitnych psychologów radzieckich – Siergieja L. Rubinsztejna i Dmitriego N. Uznadze oraz poglądy na język Lwa Szczerby, Michaiła Bachtina (zob. Leont'ev 1999: 52) oraz Baudouina de Courtenay. Niemalym echem odbiły się prace Sapira i Whorfa dotyczące relatywizmu językowego (hipoteza Sapira-Whorfa), ich założenia były szeroko dyskutowane na przestrzeni lat 70. i 80. (zob. m.in. Sorokin 1974; Vasilevič 1982), również w konfrontacji z koncepcją znaku kulturowego Lwa Wygotskiego (zob. Sorokin, Ufimceva 1977; Sorokin, Tarasov, Ufimceva 1982).

W latach 70. w studiach psycholingwistycznych nastąpiło wyraźne przesunięcie akcentu na aspekty kulturowe. Podstawowe postulaty etnograficznego

⁹ Pierwsze eksperymenty asocjacyjne były prowadzone już w latach 60. (zob. Leont'ev 1969), a ich pokłosiem są opracowania leksykograficzne (m.in. Leont'ev 1977; Karaulov i in. 1994–1999; Ufimceva, Karaulov 2004).

¹⁰ Idee W. Humboldta są również źródłem inspiracji dla polskiej szkoły lingwistyki kulturowej (zob. np. Anusiewicz 1994), w tym etnolingwistyki lubelskiej (Bartmiński 2018: 31). Można zaryzykować stwierdzenie, że polska etnolingwistyka i moskiewska szkoła etnopsycholingwistyczna wyrosły na tych samych antropologicznych fundamentach.

¹¹ Odzwierciedlenie w badaniach etnopsycholingwistycznych znalazła teoria Aleksieja N. Leontjewa o kształtowaniu osobowości w procesie „zawłaszczania kultury” (zob. Leont'ev 1965).

¹² Aleksandra Łuriję uznaje się za głównego przedstawiciela etnopsychologii (zwanej również psychologią etniczną), powstałej na styku antropologii kulturowej i psychologii. Nurt ten znalazł wielu zwolenników, był rozwijany np. przez Gustawa G. Szpeta (zob. Szpet 2018), na gruncie językoznawstwa – przez Aleksandra A. Potebnię.

nurtu moskiewskiej szkoły psycholingwistyki zostały zaprezentowane w serii wydawanych przez Instytut Językoznawstwa monografii wieloautorskich, m.in. w N-KSRP (1977), N-KSRO (1982), EPL (1988). Przedstawione w nich badania nad portretem społecznym użytkownika języka w naturalnych warunkach porozumiewania się ukierunkowane na opis narodowo-kulturowej specyfiki zachowań mownych uczestników aktów komunikacji stanowiły alternatywę dla psycholingwistyki transformacyjnej, która – zdaniem moskiewskich teoretyków – wyczerpała już swoje możliwości (N-KSRO: 3). Ideał miał stanowić opis holistyczny, stworzony wspólnym wysiłkiem językoznawców, psycholingwistów, psychologów społecznych, etnografów i kulturologów na podstawie wieloletnich badań terenowych, polegających na identyfikacji i analizie zachowań werbalnych i niewerbalnych właściwych dla określonych społeczności językowo-kulturowych. Zadanie nie było łatwe ze względu na „zasadniczą mozaikowość bogactwa kulturowego, którym dysponują użytkownicy tego lub innego języka” (N-KSRO: 3–4). Opis był przeprowadzany według ujednoczonego schematu, zaprezentowanego w kwestionariuszu cech zachowań mownych (N-KSRP: 346–350)¹³.

Termin etnopsycholingwistyka, użyty na określenie pewnego obszaru wiedzy, którego przedmiotem poznania są procesy komunikacyjne w aspekcie narodowym i kulturowym na różnych poziomach ich organizacji, po raz pierwszy został użyty przez Aleksieja Leontjewa (Leont’ev 1977: 12). Pojawienie się tej nowej antropologicznej orientacji wiązało się z rozszerzeniem pola badawczego samej psycholingwistyki, do której zostały włączone zagadnienia teorii komunikacji (psychologii komunikacji). W obrębie etnopsycholingwistyki wyróżniono szereg obszarów badawczych, bezpośrednio zespolonych z różnymi grupami sprzężonych wzajemnie czynników: kulturowych, językowych, psycholingwistycznych i psychologicznych, determinujących komunikację mowną, a powiązanych z (1) tradycją kulturową, (2) sytuacją społeczną i społecznymi funkcjami komunikacji, (3) etnopsychologią w wąskim ujęciu, tj. właściwościami przebiegu i zapośredniczania procesów psychicznych oraz rozmaitych rodzajów działalności, (4) obecnością w teaurusie danej społeczności specyficznych reakcji, pojęć itp., manifestujących się zasadniczo w systemie tradycyjnych obrazów, porównań, symbolicznym użyciu pewnych denotatów, (5) specyfiką języka danej społeczności, ujawniającą się w siatce stereotypów, obrazów i porównań; w strukturze tekstów; w formułach etykietalnych; stylach i funkcjonalnych odmianach języka; psycholingwistycznej organizacji działalności, w tym działalności mownej; w systemie środków kinezycznych (Leont’ev 1977: 9–10).

¹³ Schemat opisu skupiał się wokół zagadnień charakterystyki mowy, mimiki i gestykulacji, etykiety mownej oraz problemu konotacji.

Podkreślano dodatkowo aplikatywny wymiar badań nad narodowo-kulturowymi aspektami komunikacji, możliwość ich praktycznego wykorzystania m.in. w obszarze polityki językowej, dydaktyce języków obcych (w tym rosyjskiego jako obcego), w tłumaczeniu (nie tylko literackim, również politycznym, naukowo-technicznym, jak też ustnym) oraz sztuki, szczególnie literatury i folkloru (Leont'ev 1977: 12–13).

Na przełomie lat 80. i 90. kluczową kwestią etnopsycholingwistyki stała się świadomość językowa¹⁴. Rozbieżności w świadomości językowej uczestników komunikacji zostały uznane za główne źródło nieporozumień w komunikacji dwujęzycznej (zob. m.in. JaiS 1993; ESJaS 1996; JaSFif 1998; JaSiOM 2000; Ufimceva 2011). Jak pisze Natalia Ufimceva we wstępie do monografii *Jazykovoje soznanie i obraz mira*,

Poszukiwanie nowych dróg badawczych doprowadziło do powstania idei o międzykulturowej ontologii analizy świadomości etnicznej, kiedy obrazy świadomości jednej kultury etnicznej analizowane są w konfrontacji z obrazami świadomości innej kultury. Na tym tle pojawił się problem wypracowania metodologii badań kontrastywnych, w których język i kultura traktowane są jako formy istnienia świadomości społecznej, bytującej jako „własny obraz” (obraz świata własnego etnosu) i „obraz innego” (JaSiOM 2000).

Badania moskiewskich lingwistów zatem powoli przesunęły się w kierunku opisów wzajemnych relacji elementów triady język-świadomość-kultura. Związki w obrębie tego aparatu wytwórczego do dziś znajdują się w centrum zainteresowań rosyjskiej etnopsycholingwistyki. Opis narodowo-kulturowej specyfiki świadomości językowej Rosjan oraz przedstawicieli innych kultur, wzajemne oddziaływanie owych świadomości, wyodrębnienie w nich potencjalnych stref konfliktów międzykulturowych oraz wyjaśnienie sposobów ich językowej manifestacji, badania nad auto- i heterostereotypami etnokulturowymi należą obecnie do priorytetowych zadań realizowanych przez pracowników Instytutu Językoznawstwa w ramach działalności powstałego w 2016 roku Centrum Naukowo-Dydaktycznego Badań Międzykulturowych im. A.A. Leontjewa. Istotnym zagadnieniem jest również analiza form lakunarności międzyjęzycznej i międzykulturowej, rozpatrywana jako główna przyczyna braku zrozumienia lub niepełnego zrozumienia w kontaktach międzykulturowych¹⁵.

Wiktorija Krasnych, porównując niezmiernie dziś popularne w Rosji dwa paradygmaty językoznawstwa kulturowego: etnopsycholingwistyczny i kul-

¹⁴ Świadomość językowa należy do pojęć nieostrych; jest ona różnie pojmowana przez badaczy, w etnopsycholingwistyce rosyjskiej najczęściej jest przyjmowana definicja zaproponowana przez Tarasowa, którego zdaniem jest to „zestaw wiedzy percepcyjnej, konceptualnej i proceduralnej nosiciela kultury o obiektach rzeczywistości” (Tarasov 2000: 3–4).

¹⁵ Zob. https://iling-ran.ru/web/ru/departments/psycholinguistics/leontiev_center [dostęp: 10.01.2021].

turologiczny, i dostrzegając elementarne różnice między obiema praktykami badawczymi, wyszczególnia jednocześnie „strefę styczną”, w której obie dyscypliny są zbieżne i wzajemnie się uzupełniają. Stanowią ją badania nad świadomością językową (Krasnyh 2002: 214). Jest to obszar integrujący większość badań ukierunkowanych na język i kulturę. Orientację tę odnajdujemy również w poszukiwaniach lubelskiej szkoły etnolingwistyki.

Implikacje dla badań nad przekładem. Problem lakunarności

Od samego początku ważną domeną etnopsycholingwistyki były dociekania dotyczące sposobu odzwierciedlenia narodowo-kulturowej specyfiki rzeczywistych zachowań mownych nosicieli określonej kultury, zmaturalizowanych w tekstach transmitowanych z jednej kultury do drugiej. Rozwój badań w tym obszarze wiąże się przede wszystkim z nazwiskami Jurija Sorokina i Iriny Markowiny, twórcami opracowanej przez blisko pół wieku tzw. teorii lakun (lakunologii), (zob. Sorokin 1977a, b; 1987, 2003a, b; Sorokin, Markovina 1983, 1985, 1988a, b; Žel'vis, Markovina 1979; Markovina 1981, 2009, 2011a, b; Markovina, Sorokin 2008; TkJK 1989), ustalającej metody wyodrębnienia, taksonomię oraz sposoby eliminacji (zapełnienia) jednostek leksykalno-semantycznych (jedno- lub wielowyrzowych) nieposiadających formalnego wyrażenia w innym języku, a ujawniających się w procesie konfrontacji międzyjęzykowej i międzykulturowej (w tym przekładowej) zwanych *lakunami*¹⁶.

Za prolegomenę do kulturowo motywowanego psycholingwistycznego opisu przekładu (na ile pozwalał na to ówczesny stan wiedzy osiągnięty przez etno- i psycholingwistykę) opartego na fenomenie lakunarności można uznać podjętą przez Jurija Sorokina (1977b) próbę naszkicowania etnopsycholingwistycznego portretu nosiciela języka chińskiego, tj. „intelektualnego i emocjonalnego typu osobowości o specyficznej strukturze werbalnych i niewerbalnych zachowań komunikacyjnych, zdeterminowanych kulturowymi cechami społeczeństwa, do którego ta osoba należy” (Sorokin 1977b)¹⁷. Na

¹⁶ W polskiej terminologii językoznawczej i przekładoznawczej termin *lakuna* nie jest do końca utrwalony. Stosuję go w niniejszym omówieniu za Tadeuszem Szczerbowskiem (2011, 2014). W badaniach nad lakunarnością używany jest również termin *luka* lub *jednostka lakunarna* (zob. m.in. Szerszunowicz 2014, 2016). Hasła *luka*, *luka tłumaczeniowa* znajdziemy również w siatkach polskojęzycznych słowników terminologii przekładoznawczej (TT: 57; SPTP: 73).

¹⁷ Jurij Sorokin nie był jednakże pierwszym badaczem, który zainteresował się zagadnieniem lakunarności. Kwestia ta pojawiała się w rosyjskiej humanistyce początku

podstawie przekładów chińskiej prozy publicystycznej określono zestaw jednostek, do których zrozumienia konieczna jest głębsza znajomość kultury danego narodu (Sorokin 1977b: 166–167). Owe jednostki, ląkuny, wyodrębniane były na podstawie analizy semowej segmentów tekstu przekładu, które odbiorca intuicyjnie¹⁸ kwalifikuje jako błędne, nieznanym, niezrozumiałe lub dziwne (dlatego też najlepszy materiał do ich ekscerpacji stanowią tłumaczenia interlinearne). Umożliwiało to – w opinii Sorokina –

określenie zbioru cech danej kultury, pewnych stereotypów właściwych dla użytkownika danego języka, różnic i zbieżności na poziomie leksykalno-semantycznym między użytkownikami dwóch odmiennych języków, za którymi stoją pewne różnice oraz zbieżności w ich siatce pojęciowej. Zestaw takich cech, w idealnym przypadku wyczerpujący i odnoszący się nie tylko do poziomu leksykalno-semantycznego, pozwala na zidentyfikowanie procedury optymalnej percepcji semantycznej zarówno tekstów przekładu, jak i oryginałów (Sorokin 1977b: 168).

Kontrasty w chińskim i rosyjskim obrazie świata są – zdaniem autora – wyraźnie dostrzegalne w warstwie frazeologicznej, w narodowych porzekadłach i aforyzmach, jak również na poziomie postrzegania i symboliki barw oraz relacji liczbowych (Sorokin 1977: 168–173).

Najpełniej zjawisko lakunarności wraz z jego zastosowaniem w badaniach nad przekładem zostało opisane w rozdziałach monografii *Tekst kak jawnienie kul'tury* autorstwa Markowiny i Sorokina (TkJK 1989: 71–184), wydanej ponownie w 2008 roku jako podręcznik akademicki *Kul'tura i tekst. Vvedenie v lakunologiju* (Markovina, Sorokin 2008). Podejście badaczy do identyfikacji i analizy lakun można określić jako tekstocentryczne. Podstawą materiałową konfrontacji kulturowych i przekładowych jest tekst artystyczny, traktowany jako „weralny znak kultury, substytut mownych i kinezycznych stanów kognitywno-emotywnych jednostki (lub tekstu wygenerowanego przez jednostkę)”, podstawowe narzędzie komunikacji międzykulturowej (TkJK: 99). Proces komunikacji międzykulturowej, utożsamiany z procesem rozumienia tekstu innej kultury, przebiega dwuetapowo. W pierwszej fazie dokonywany jest przekład oryginału na język wspólnoty kulturowej odbiorcy (powstaje tekst docelowy), podczas którego tłumacz jako pośrednik

XX wieku, m.in. u Jewłachowa (1910, za: Sorokin 1982: 23). Po raz pierwszy terminu *lakuna* na gruncie językoznawstwa rosyjskiego użył Jurij Stiepanow (Stepanov 1965/2003) w kontekście opisu zagadnień stylistyki porównawczej (francusko-rosyjskiej), traktując tego typu jednostki jako „białe plamy na mapie semantycznej języka”, niezauważalne od wewnątrz, np. przez człowieka władającego tylko jednym językiem (Stepanov 1965/2003: 120). Nieco wcześniej pojęcie to (fr. *lacune*) zastosowali J.-P. Vinay i J. Darbelnet (1958: 68–69).

¹⁸ Owa intuicyjność, a co za tym idzie – subiektywność, w identyfikacji zbioru lakun jest najsłabszym elementem teorii.

językowo-kulturowy natrafia na lanki językowe i kulturowe. Drugie stadium związane jest z recepcją tekstu przez odbiorcę finalnego, który poddaje tekst docelowy różnorodnym transformacjom. Charakter transformacji jest zdeterminowany głównie cechami narodowo-kulturowymi odbiorcy przekładu. Na drugim etapie powstają różne projekcje tekstu docelowego. Ich inwariantna część jest bezpośrednio powiązana z przynależnością narodowo-kulturową odbiorcy docelowego (TkJK: 100–101).

Istotną kwestią teorii lank jest ich taksonomia¹⁹. Kryteriami klasyfikacji jednostek lankarnych są czynniki lingwistyczne (systemowe), kulturologiczne oraz tekstowe wpływające na proces rozumienia obcego tekstu. Lanki lingwistyczne, wśród których wyróżniono językowe (leksykalne, stylistyczne i gramatyczne) oraz mowne, w świetle koncepcji Markowiny i Sorokina stanowią rezultat niepełnej odpowiedniości w zestawie semów tekstów oryginału i przekładu. Mogą być one z kolei pełne lub częściowe, absolutne lub względne. W istocie są one jedynie pewną redukowalną barierą dla tłumacza. O wiele bardziej problematyczne (już nie tylko z perspektywy tłumacza, lecz również odbiorcy obcej kultury) są lanki kulturologiczne, pojawiające się w procesie komunikacji międzykulturowej jako wynik rozbieżności określonych sfer kontaktujących się kultur. Do lank kulturologicznych twórcy teorii zaliczają trzy rodzaje jednostek: (1) związane z subjektem komunikacji (ros. *sub'ektnye lanki*), odzwierciedlające cechy narodowo-kulturowe użytkownika języka, w tym np. temperament; (2) działalnościowo-komunikacyjne (ros. *dejatel'nostno-komunikativnye lanki*), specyficzne dla określonych rodzajów aktywności (działalności) danego etnosu; (3) należące do przestrzeni kulturowej (ros. *lanki kul'turnogo pranstranstwa (landšafta)*)²⁰, powstałe w rezultacie różnic tła (kontekstu) kulturowego. Lanki tekstowe wynikają ze specyfiki konkretnego tekstu (jego treści, sposobu utrwalenia, poetyki autora, gatunku i typu odbiorcy) jako narzędzia komunikacji. Ze względu na stopień nasilenia różnic pomiędzy segmentami tekstu wyjściowego i docelowego autorzy dzielą lanki na konfrontatywne (bardzo silne różnice) i kontrastywne (umiarkowane różnice), uwzględniając jawność wyrażenia – eksplicytne lub implcytne.

Eliminowanie lank w procesie komunikacji międzykulturowej dokonywane jest poprzez zastosowanie odpowiednich chwytów, polegających na

¹⁹ Poniższa taksonomia głównie na podstawie (TkJK: 103–162).

²⁰ Jest to najobszerniejsza grupa lank kulturologicznych, odnoszą się do niej m.in. elementy otaczającego świata, jakimi widzą je członkowie danej społeczności, warunki bytowe (lanki etnograficzne) oraz stosunki społeczne, wiedza uprzednia, obrazy i oceny „siebie” i „innego”. Lanki etnograficzne są bardzo zbliżone do szeroko diskutowanych w literaturze przekładoznawczej tzw. nazw realiów.

zapełnieniu (ros. *zapolnenie*) i kompensacji (ros. *kompensacija*). Zapełnienie to proces ukazywania sensu pojęcia należącego do obcej dla odbiorcy kultury. Odbywa się ono poprzez zapożyczenie jednostki (np. w postaci barbaryzmu, kalki), zastosowanie peryfraz lub przypisów tłumacza (TkJK: 163–171). Kompensacja polega natomiast na wprowadzeniu elementu kultury odbiorcy docelowego tożsamego lub quasi-tożsamego elementowi kultury wyjściowej, np. poprzez użycie różnego rodzaju odniesień, porównań, co w rzeczywistości prowadzi do deformacji narodowo-kulturowej specyfiki oryginału (TkJK: 171–182)²¹. Dlatego między tekstem wyjściowym a docelowym obserwuje się pewną dialektyczną sprzeczność. Tekst oryginału może być w stosunku do przekładu zarówno semantycznie „bogatszy” (w przekładzie nie zapełniono lakun), jak i „uboższy” (ze względu na wprowadzenie pewnych elementów kultury docelowej, nieobecnych w tekście wyjściowym) (TkJK: 183).

Teoria lakun ewaluowała wraz z rozwojem etnopsycholingwistyki. We wprowadzeniu do jednego z ostatnich wspólnych opracowań (powstałego w 2008 roku) autorzy umiejscawiają badania nad lakunarnością w ogólnym kontekście studiów nad świadomością językową i komunikacją międzykulturową jako metodę identyfikacji i opisu „etnokulturowego obrazu świata”, ujawniającą „niekongruencję obrazów świata uczestników komunikacji” (Markovina, Sorokin 2008: 4). Zdaniem uczonych, teoria lakunarności jest narzędziem w badaniu:

(1) stopnia i charakteru nieprzystawalności obrazów świata uczestników komunikacji międzykulturowej; (2) stopnia i charakteru braku zrozumienia fragmentów nieautochtonicznego doświadczenia werbalnego i pozawerbalnego; (3) strategii nakładania się obrazów „swojej” i „obcej” świadomości podczas wyboru sposobu rozumienia „obcej” kultury (Markovina, Sorokin 2008: 4).

Stworzona przez Markowinę i Sorokina teoria lakunarności była zarówno źródłem inspiracji, jak i krytyki. Na gruncie rosyjskojęzycznych badań kontrastywnych była rozwijana m.in. przez Gulczarę Bykową (Bykova 2003), Iosifa Sternina (2007). Wywarła również spory wpływ na badania nad lakunarnością prowadzone w Niemczech, m.in. przez Ertelt-Vieth, Igora Panasiuka, Hartmuta Schrödera²².

Ważnym (i zarazem dyskusyjnym) zagadnieniem poruszonym w kontekście lakunarności są współzależności lakuna vs. koncept (zob. Sternin,

²¹ Zob. przekład przybliżony (aproksymacja) u Romana Lewickiego (2017: 255–257).

²² Zob. wydany w Niemczech z okazji jubileuszu Jurija Sorokina zbiór artykułów poświęconych lakunarności, zawierający tłumaczenia wybranych prac Sorokina i Markowiny na język niemiecki i angielski oraz opracowania badaczy rosyjskich, niemieckich, fińskich, ukraińskich oraz amerykańskich (Panasiuk, Schröder 2006).

Bykova 1998; Sternin 2007: 56–60)²³. Sporną kwestią jest teza Sternina i Bykowej o braku związku determinacji w relacji koncept – lakuna. Twierdzenie, że brak jednostki leksykalnej (lakuny intra- lub interjęzykowej) nie oznacza braku w świadomości etnicznej odpowiedniego konceptu. Zdaniem Ejgera i Panasiuka, lakuna powstaje w momencie braku konceptu lub braku jego odrębnych komponentów, ponieważ nie może istnieć jako koncept to, co generuje lakunę, tj. lakuna jest sygnałem braku konceptu i jednocześnie jego wykładnika leksykalnego (Ejger, Panasiuk 2006).

Etnopsycholingwistyczny model świadomości językowej wykorzystujący teorię lakun, jak i same idee zdeterminowanej kulturowo psycholingwistyki wywarły niebagatelny wpływ na kształt studiów nad przekładem, ciesząc się zainteresowaniem badawczym (zob. m.in. Tomašova 1995; Proskurin 2004; Glazačeva 2006; Panasiuk 2007; Šesterina 2007; Dzida 2010). Ich znaczenie intensywnie umacnia się wraz z rozwojem kulturowego nurtu, który – można to śmiało powiedzieć – zdominował współczesne przekładoznawstwo rosyjsko-języczne. Etnopsycholingwistyka umożliwiła przede wszystkim spojrzenie na przekład jako akt komunikacji międzykulturowej i wyeksponowanie w nim roli tłumacza jako pośrednika, zwrócenie uwagi na jego procesy poznawcze i interpretacyjne (zob. m.in. Sorokin 2003; Pšenkina 2005). Docenić warto również zainteresowanie – niezauważanym wcześniej – odbiorcą tekstu docelowego, badanym jako podmiot poznania i obiekt oddziaływania mownego, czytelnickimi projekcjami tekstu jako interakcjami „swojego” i „cudzego” obrazu świata (zob. Markovina 2011: 51). Sporą wagę mają również badania eksperymentalne (Markovina, Danilova 2000; Glazačeva 2006; Šesterina 2007).

Kwestie związane z lakunarnością częściowo pokrywają się z szerzej dyskutowanymi na forum przekładoznawstwa rosyjskiego problemami ekwiwalencji (zob. Panasiuk 2006), tzw. leksyki bezekwiwalentowej oraz przekładem nazw realiów. Na dociekania w obrębie tej materii wpływa niewątpliwie fakt, iż są to zjawiska, które najczęściej ujawniają się w sytuacji konfrontacji przekładowej²⁴. Tym samym – należy zaznaczyć – związany z teorią lakun problem specyfiki kulturowej znacznie wykracza poza obszar realiów językowych czy leksyki bezekwiwalentowej, rozciąga się na zjawiska, procesy oraz

²³ Popowa i Sternin uznają koncept za kluczowe pojęcie lingwistyki kognitywnej, definiując go jako jednostkę mentalną, „stanowiącą rezultat poznawczych (kognitywnych) działań jednostki i społeczeństwa”, jest to równocześnie jednostka świadomości, w odróżnieniu od słów i znaczeń, które należą do jednostek języka (Popova, Sternin 2006: 34). Wojciech Chlebda i Jerzy Bartmiński używają tego terminu wymiennie z terminem „stereotyp”, wyraźnie separując je od terminów „znaczenie”, „pojęcie” czy „idea”, składa się na nie bowiem „treść nie tylko poznawcza, lecz także emotywna i pragmatyczna, oparta na indywidualnym i społecznym doświadczeniu ludzi” (Bartmiński, Chlebda 2013: 70–71).

²⁴ Zwracał na to uwagę również Roman Lewicki (2017: 227).

zachowania sprzeczne z konwencjonalnym doświadczeniem semiotycznym uczestników komunikacji (zob. Pšenkina 2011: 50), ujawnia się w asocjacjach, konotacjach oraz konceptach.

* * *

Przedstawiona wyżej etnopsycholingwistyczna teoria lakunarności jest tylko jednym z zagadnień przekładoznawstwa stymulowanych kulturowym nurtem psycholingwistyki. Ramy niniejszego artykułu niestety nie pozwalają na przedstawienie całego kompleksu implikacji międzykulturowych studiów psycholingwistycznych dla rozwoju koncepcji przekładoznawczych. Obecne są one m.in. w interpretacyjnej teorii przekładu Anatolija Kriukowa, której załączki pojawiły się w rozprawie doktorskiej z 1979 roku²⁵ (Krjukov 1979) a także w późniejszych pracach (1987, 1988a, b). Wyraźne echa tej perspektywy znajdziemy również w studiach nad komunikacją międzykulturową (zob. m.in. Kljukanov 1998; 2010), współczesnych modelach opisu przekładu: działalnościowych (Galeeva 1997; Pšenkina 2005; Alekseeva 2010), synergetycznych (German, Piščal'nikova 1996; Kušnina 2004), kognitywno-hermeneutycznych (Miškurov, Novikova 2020). Posiadają one z pewnością jeszcze spory potencjał badawczy. Paleta zagadnień powiązanych z etnopsychologicznymi uwarunkowaniami komunikacji dwujęzycznej z pewnością nie została wyczerpana.

Literatura

- Anusiewicz Janusz, 1994, *Lingwistyka kulturowa: zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Alekseeva Larisa M., 2010, *Perevod kak refleksija dejatel'nosti*, „Vestnik Permskiego uniwersiteta”, vyp. 1 (7), s. 45–51.
- Bartmiński Jerzy, 2018, *O założeniach i postulatach lingwistyki kulturowej (na przykładzie definicji PRACY)*, „Półrocznik Językoznawczy Tertium. Tertium Linguistic Journal” 3 (1), s. 26–55.
- Bartmiński Jerzy, Chlebda Wojciech, 2013, *Problemy konceptu bazowego i jego profilowania*, „Etnolingwistyka. Problemy Języka i Kultury” 25, s. 69–95.

²⁵ Autor przedstawia problemy psycholingwistycznego modelowania procesu tłumaczenia na materiale przekładów w obrębie języków indonezyjskiego i rosyjskiego. Kluczowym zagadnieniem jest tu proces przejścia od tekstu oryginału do tekstu przekładu w sytuacji braku usystematyzowanych odpowiedników międzyjęzycznych oraz dystansu kulturowego użytkowników języka. Obligowało to do spojrzenia na przekład w szerszym kontekście – jako na proces komunikacji międzyetnicznej, rozumiany nie tylko jako konfrontacja systemów językowych, lecz jako zderzenie dwóch kultur i cywilizacji (Krjukov 1979: 4).

- Bykova Gul'čara V., 2003, *Lakunarnost' kak kategorija leksičeskoj sistemologii*, Blogoveščensk: Izdatel'stvo Blogoveščenskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta.
- Dzida Natal'ja N., 2010, *Asimetrija koncepta v svete kognitivno-dejatel'nostnogo podhoda v perevodovedenii (na materiale romana Bulgakova „Master i Margarita” i ego perevodov na anglijskij jazyk)*. Disertacija na soiskanie učnoj stepeni kandidata filologičeskich nauk, Tjumen'.
- Ejger Heinrich, Panasiuk Igor, 2006, *Lakunen und Konzepte: Zur Frage der Determinierung interkultureller Unterschiede*, [w:] *Lakunen-Theorie: Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, red. Igor Panasiuk, Hartmut Schröder, Berlin: LIT, s. 112–118.
- EPL: Sorokin Jurij A., Markovina Irina Ju., Krjukov Anatolij N. [i in.] (red.), 1988, *Ėtnopsiholingvistika*, Moskva: Nauka.
- ESJaS – Ufimceva Natal'ja V. (red.), 1996, *Ėtnokul'turnaja specifika jazykovogo soznanija*, Moskva: Institut jazykoznanija.
- Evlahov Aleksandr, 1910, *Vvedenie v filosofiju hudožestvennogo tvorčestva. Opyt istoriko-literaturnoj metodologii*. Tom 1. Varšava: Tipografija Varšavskogo učebnogo okruga.
- Galeeva Natalija L., 1997, *Osnovy dejatel'nostnoj teorii perevoda*, Tver': Tverskoj gosudarstvennyj universitet.
- German Irina A., Piščal'nikova Vera A., 1999, *Vvedenie v lingvosinergetiky*, Barnaul: Izdatel'stvo Altajskogo gosudarstvennogo universiteta.
- Glazačeva Nadežda L., 2006, *Model' lakunizacii kak sostavljajuščaja teorii perevoda (na primere russkogo i kitajskogo jazykov)*. Disertacija na soiskanie učnoj stepeni kandidata filologičeskich nauk, Blogoveščensk.
- JaSFif – Ufimceva Natal'ja V. (red.), 1998, *Jazykovoe soznanie: formirovanie i funkcionirovanie*, Moskva: Institut jazykoznanija, <https://iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book1998> [data dostępu: 10.01.2021].
- JaSiOM – Ufimceva Natal'ja V. (red.), 2000, *Jazykovoe soznanie i obraz mira*, Moskva: Institut jazykoznanija, https://iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/0-0.html [data dostępu: 10.01.2021].
- JaiS: Tarasov Evgenij F. (red.), 1993, *Jazyk i soznanie. Paradoksal'naja racional'nost'*, Moskva: Institut jazykoznanija.
- Karaulov Jurij N. [i in.], 1994–1999, *Associativnyj tezaurus russkogo jazyka. Russkij asociativnyj slovar'*. Kn. 1–6, Moskva: Institut russkogo jazyka.
- Konefał Ewa, 2016, *Przekładoznawstwo rosyjskie. Autoreferaty dysertacji 1937-2015*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kurcz Ida, 1976, *Psycholingwistyka. Przegląd problemów badawczych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kurcz Ida, 1992, *Język a psychologia: podstawy psycholingwistyki*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kurcz Ida, 2000/2005, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kljukanov Igor' Ė., 1987, *Perevodčeskie universalii i ih psiholingvističeskij smysl*, [w:] PiK, s. 18–27.
- Kljukanov Igor' Ė., 1998, *Dinamika mežkul'turnogo obščenijsja. Sistemno-semiotičeskoe issledovanie*, Tver': Tverskoj gosudarstvennyj universitet.
- Kljukanov Igor' Ė., 2010, *Kommunikativnyj universum*, Moskva: Rossijskaja političeskaja enciklopedija.

- Krasnyh Viktorija V., 2002, *Ėtnopsiholingvistika i lingvokul'turologija kak konstituenty novoj naučnoj paradigmy*, [w:] *Sfera jazyka i pragmatika rečevogo obščeniya. Meždunarodnyj sbornik naučnyh trudov. K 65-letiju fakulteta RGF Kubanskogo gosudarstvennogo universiteta*. Kniga 1. Krasnodar: Kubanskij gosudarstvennyj universitet, s. 204–214.
https://istina.msu.ru/media/publications/articles/27a/7ef/3240508/Krasnyih-EPLiLK_v_novoj_nauch.paradigme.pdf [data dostępu: 5.01.2021]
- Krjukov Anatolij N., 1979, *Nekotorye problemy psiholingvističeskogo modelirovanija processa perevoda (na materiale indonezijsko-russkich i rusško-indonezijskich perevodov)*. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskich nauk, Moskva.
- Krjukov Anatolij N., 1987, *Interpretacija v perevode*, [w:] PiK, s. 41–79.
- Krjukov Anatolij N., 1988a, *Fonovye znaniya i jazykovaja komunikacija*, [w:] EPL, s. 19–34.
- Krjukov Anatolij N., 1988b, *Ponimanie kak perevodčeskaja problema*, [w:] *Perevod i interpretacija teksta*, red. Valerija A. Kuharenko, Moskva: Institut jazykoznanija, s. 65–76.
- Kušnina Ljudmila V., 2004, *Jazyki i kul'tury v perevodčeskom prostranstve*, Perm': Permskij gosudarstvennyj tehničeskij universitet.
- Leont'ev Aleksej A., 1967, *Psiholingvistika*, Leningrad: Nauka. Leningradskoe otdelenie.
- Leont'ev Aleksej A., 1969, *"Slovar' stereotipnyh asociacij russkogo jazyka", ego teoretičeskie osnovy, zadači i značenie dlja obučenija rusškomu jazyku inostrancev*, [w:] *Voprosy učebnoj leksikografii*, Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, s. 114–127.
- Leont'ev Aleksej A., 1977, *Nacional'nye osobennosti kommunikacii kak meždisciplinarnaja problema. Ob'ekt, zadači i metody Ėtnopsiholingvistiki*, [w:] N-KSRP, s. 5–14.
- Leont'ev Aleksej A., 1999, *Osnovy psiholingvistiki*. 4-e izd., Moskva: Izdatel'skij centr Akademija.
- Leont'ev Aleksej A. (red.), 1974, *Osnovy teorii rečevoj dejatel'nosti*, Moskva: Nauka.
- Leont'ev Aleksej A. (red.), 1977, *Slovar' asociativnyh norm russkogo jazyka*, Moskva: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta.
- Leont'ev Aleksej N., 1965, *Problemy razvitija psihiki*, Moskva: Mysl'.
- Lewicki Roman, 2017, *Zagadnienia lingwistyki przekładu*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Markovina Irina Ju., 2009, *Pragmاتيčeskie aspekty lakunologii. Teorija lakun v issledovanii problem mežkul'tunogo obščeniya*, „Voprosy psiholingvistiki” 3, s. 34–41.
- Markovina Irina Ju., 2011a, *Perevod kak psiholingvističeskij fenomen*, „Voprosy psiholingvistiki” 14, 48–51.
- Markovina Irina Ju., 2011b, *Teorija lakun v issledovanii problem mežkul'tunogo obščeniya. Ėtnopsiholingvističeskie osnovy lakunologii*, Lambert Academic Publishing.
- Markovina Irina Ju., Danilova E.V., 2000, *Specifika jazykovogo soznaniya rusškich i amerikancev: opyt postroenija «associativnogo geštal'ta» tekstov originala i perevoda*, [w:] JaSiOM, https://iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_204/3-2.html [data dostępu: 5.01.2021]
- Markovina Irina Ju., Sorokin Jurij A., 2008, *Kul'tura i tekst. Vvedenie v lakunologiju*, Moskva: GĖOTAR-Media.
- Miškurov Ėduard N., Novikova Marina G., 2020, *Teorija i metodologija perevoda v kognitivno-germenevtičeskom osveščeni*, Moskva: Flinta.
- N-KSRO – Sorokin Jurij A. (red.), 1982, *Nacional'no-kul'turnaja specifika rečevogo obščeniya narodov SSSR*, Moskva: Nauka.

- N-KSRP – Leont'ev Aleksej A. (red.), 1977, *Nacional'no-kul'turnaja specifika rečevogo povedenija*, Moskva: Nauka.
- PiK: [b. red.], 1987, *Perevodovedenie i kul'turologija: celi, metody, rezultaty*, Moskva: Institut jazykoznanija.
- Panasjuk Igor, Schröder Hartmut (red.), 2006, *Lakunen-Theorie: Ethnopsycholinguistische Aspekte der Sprach- und Kulturforschung*, Berlin: LIT.
- Panasjuk Igor, 2007, *Teorija lakun i problema ekvivalentnosti perevoda*, „Voprosy psiholingvistiki”, s. 51–72.
- Piščal'nikova V.A., 2018, *Aktual'nye problemy ètnopsiholingvistiki*, „Ètnopsiholingvistika”, s. 9–25.
- Popova Zinaida D., Sternin Iosif A., 2007, *Kognitivnaja lingvistika*, Moskva: AST; Vostok-Zapad.
- Proskurin Evgenij G., 2004, *Kognitivnaja lakunarnost' teksta kak problema mežkul'turnoj kommunikacii*. Dissertacija na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskikh nauk, Barnaul.
- Pšenkina Tat'jana G., 2005, *Psiholingvističeskie osnovanija verbal'noj posredničeskoj dejatel'nosti perevodčika*, Barnaul: Izdatel'stvo Blagoveščenskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta.
- Pšenkina Tat'jana G., 2011, *Geterogennost' osnovanij psiholingvističeskikh modelej perevoda*, „Filologija i čelovek” 4, s. 48–58.
- Sorokin Jurij A., 1974, *Issledovanie vneязыkovoј obuslovennosti psiholingvističeskikh javlenij*, [w:] *Osnovy teorii rečevoj dejatel'nosti*, red. Aleksej A. Leont'ev, Moskva: Nauka, s. 220–232.
- Sorokin Jurij A., 1977a, *Metod ustanovenija lakun kak odin iz sposobov vyjavenija specifiky lokalnyh kultur (hudožestvennaja literatura v kulturoloģičeskom aspekte)*, [w:] N-KSRO, s. 120–174.
- Sorokin Jurij A., 1977b, *Rol' ètnopsiholingvističeskikh faktorov v processe perevoda*, [w:] N-KSRO, s. 166–174.
- Sorokin Jurij A., 1987, *Sovremennaja kitajskaja proza i ee russkie ekvivalenty*, [w:] PiK, s. 4–18.
- Sorokin Jurij A., 2003a, *Lakuny: ešče odin rakurs rassmotrenija*, [w:] *Lakuny v jazyke i reči*, red. Jurij A. Sorokin, Gul'čara V. Bykova, Blagoveščensk: Izdatel'stvo Blagoveščenskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta, s. 3–11.
- Sorokin Jurij A., 2003b, *Perevodovedenie. Status perevodčika i psihogermenevtičeskie procedury*, Moskva: Gnozis.
- Sorokin Jurij A., Markovina Irina Ju., 1983, *Opyt sistematizacii lingvističeskikh i kul'turnyh lakun: metodologičeskie i metodičeskie aspekty*, [w:] *Leksičeskie edinicy i organizacija struktury literaturnogo teksta*, red. Valentin P. Vomperskij, Kalinin: Kalininskij gosudarstvennyj universitet, s. 35–52.
- Sorokin Jurij A., Markovina Irina Ju., 1985, *Nacional'no-kul'nurnye aspekty rečevogo myšlenija*, [w:] *Issledovanie rečevogo myšlenija v psiholingvistike*, red. Evgenij F. Tarasov, Moskva: Nauka, s. 184–202.
- Sorokin Jurij A., Markovina Irina Ju., 1988a, *Kul'tura i ee ètnopsiholingvističeskaja cennost'*, [w:] EPL, s. 5–18.
- Sorokin Jurij A., Markovina Irina Ju., 1988b, *Tekst i ego nacional'no-kul'turnaja specifika*, [w:] *Tekst i perevod*, red. Aleksandr D. Švejcer, Moskva: Nauka, s. 76–84.
- Sorokin Jurij A., Tarasov Evgenij F., Ufimceva Natal'ja V., 1982, „*Kul'turnyj znak*” L.S. Vygotskogo i gipoteza Sepira-Uorfa, [w:] N-KSRO, s. 5–12.

- Sorokin Jurij A., Ufimceva Natal'ja V., 1977, „*Kul'turnyj znak*” *L.S. Vygot'skogo i gipoteza Sepira-Uorfa*, [w:] *Nacional'naja kul'tura i obščenie*, red. Jurij A. Sorokin, Moskwa: Institut jazykoznanija, s. 81–85.
- SPTP: Bogucki Łukasz, Dybiec-Gajer Joanna, Piotrowska Maria, Tomaszewicz Teresa (red.), 2019, *Słownik polskiej terminologii przekładoznawczej*, Kraków: Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Stepanov Jurij S., 1965, *Francuzskaja stilistika (v sravnenui s russkoj)*, Moskwa: Vysšaja škola.
- Sternin Iosif A., 2007, *Kontrastivnaja lingvistika. Problemy teorii i metodiki issledovanija*, Moskwa: AST; Vostok-Zapad.
- Sternin Iosif A., Bykova Gul'čara V., 1998, *Koncepty i lakuny*, [w:] JaSFIF, <https://ilingran.ru/library/psylingva/sborniki/Book1998/articles/2.2.htm> [data dostępu: 10.01.2021].
- Szczerbowski Tadeusz, 2011, *Rosyjskie teorie przekładu literackiego*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Szczerbowski Tadeusz, 2014, *Lakuna jako zagadnienie rosyjskiej etnopsycholingwistyki i przekładoznawstwa*, [w:] *Krakowskie Studia Slawistyczne II: Polono-Slavica in honorem Maria Wojtyła-Świerżowska*, red. Leszek Bednarczuk, Halina Chodurska, Anna Mażulis-Frydel, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, s. 313–321.
- Szerszunowicz Joanna, 2015, *Semantyka i konotacje referencyjnych luk leksykalnych w perspektywie kontrastywnej*, [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. Urszula Sokólska, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 631–651.
- Szpet Gustaw, 2018, *Zjawisko i sens: fenomenologia jako nauka podstawowa i jej problemy*, przekład i słowo od tłumacza Bogusław Żyłko, redakcja naukowa przekładu Jacek Uglik, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Šesterina Jelena A., 2007, *Strukturno-soderžatel'naja harakteristika obrazov jazykovogo soznania (na materiale rusško-nemeckogo asociativnogo i perevodčeskogo èksperimentov)*. Dissertacija na soiskanie učenoi stepeni kandidata filologičeskich nauk, Moskwa.
- Tarasov Evgenij F., 2000, *Jazykovoe soznanie – perspektivy issledovanija*, [w:] *Jazykovoe soznanie: soderžanie i funkcionirovanie*, Moskwa: Sovetskij pisatel', s. 3–4.
- TkJK: Antipov Georgij A., Donskich Oleg A., Markovina Irina Ju., Sorokin Jurij A., 1989, *Tekst kak javlenie kul'tury*, Novosibirsk: Nauka. Sibirskoe otdelenie.
- Tomašova Irina V., 1995, *Èmotivnaja lakunarnost' hudožestvennoj prozy (na materiale perevodov ispanojazyčnyh pisatelej)*. Dissertacija na soiskanie učenoi stepeni kandidata filologičeskich nauk, Volgograd.
- TT: Delisle Jean, Lee-Jahnke Hannelore, Cormier Monique C. (red.), 2004, *Terminologia tłumaczenia*, przekład i adaptacja Teresa Tomaszewicz, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Ufimceva Natal'ja V., Karaulov Jurij N. [i in.], (red.), 2004, *Slavjanskij asociativnyj slovar': russkij, belorusskij, bolgarskij, ukraiński*, Moskwa: Moskovskij gosudarstvenyj lingvističeskij universitet.
- Ufimceva Natal'ja V., 2011, *Jazykovoe soznanie: dinamika i variativnost'*, Moskwa: Institut jazykoznanija.
- Vasilevič A.P., 1982, *K metodike issledovanij gipotezy Sepira-Uorfa*, [w:] N-KSRO, s. 12–19.
- Vinay Jean-Paul, Darbelnet Jean, 1958, *Stylistique comparée du Français et de l'Anglais. Méthode de traduction*, Paris: Didier.

Žel'vis V.I., Markovina Irina Ju., 1979, *Opyt sistematizacii anglo-russkih lakun*, [w:] *Issledovanie problemy rečevogo obščeniija*, red. Evgenij F. Tarasov, Moskva: Naučno-issledovatel'skij institut obščej pedagogiki, s. 31–35.

Streszczenie: W artykule zostały przedstawione źródła komunikacyjnych modeli opisów przekładu, ufundowanych na wynikach etnopsycholingwistycznych badań kontrastywnych prowadzonych przez badaczy Zakładu Psycholingwistyki i Teorii Komunikacji Akademii Nauk ZSRR/Rosyjskiej Akademii Nauk, skoncentrowanych na opisie relacji w obrębie triad język – etnos – kultura / język – świadomość – kultura. Za szczególnie istotne z punktu widzenia opisu przekładu problemy, poruszane przez etnopsycholingwistów, uważa się m.in. lakunarność oraz świadomość językową uczestników komunikacji, w tym przede wszystkim komunikacji dwujęzycznej.

Słowa kluczowe: etnopsycholingwistyka; badania nad przekładem; kultura; lakuna; świadomość językowa